

მაკა კაჭკაჭიშვილი

სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ბილინგვური განათლებისა და სოციალურ-კომუნიკაციური სისტემის ურთიერთმიმართებისათვის ჯავახეთში

აბსტრაქტი

სტატიის მიზანია, განიხილოს ჯავახეთში დღეს არსებული სოციალურ-კომუნიკაციური სისტემა ბილინგვური განათლების კონტექსტში. სტატიაში განხილულია ორენოვნების საკითხები ეთნიკური, სოციალური და ასაკობრივი ჯგუფების დონეზე. ნაჩვენებია ის ტენდენციები, რომლებიც შეინიშნება ჯავახეთის ენობრივ სიტუაციაში და რომელსაც დიდი მნიშვნელობა აქვს ბილინგვურ სწავლებასთან მიმართებით.

ბილინგვიზმი ჯავახეთის ენობრივი სიტუაციისთვის დამახასიათებელი ენობრივი მოვლენაა. ჩვენ თვალწინ ხდება ჯავახეთში არსებული ენობრივი სიტუაციის შემადგენელი კომპონენტის - ენების გამოყენების - სფეროების ცვლილებები. სახეს იცვლიან ორენოვნების განმაპირობებელი ფაქტორებიც, რაც პირდაპირ აისახება თითოეული ენის ფუნქციაზე. განსაკუთრებულ გავლენას ახდენს ისეთი უმნიშვნელოვანესი სფერო, როგორცაა განათლება. მნიშვნელოვან რესურსად შეიძლება იქცეს ბილინგვური განათლება. ბილინგვური სწავლება და ადგილობრივი არაქართულენოვანი სკოლების რეფორმირება მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტია ინტეგრაციის მისაღწევად. ბილინგვური განათლების მოდელის

სწორად შესარჩევად მნიშვნელოვანია რეგიონში არსებული სოციალურ-კომუნიკაციური სისტემის კვლევა და მის თავისებურებებში გარკვევა.

ენათმეცნიერთა მიერ ბოლო წლებში ჩატარებულმა კვლევებმა მათ საშუალება მისცა, თეორიულად გაეანალიზებინათ განვითარებული ნაციონალური ენების არაერთგვაროვნებისა და მათი შინაგანი ფენების არსებობის საკითხი. დადგინდა, რომ ეს ენები შედგებიან არსებობის დიფერენცირებული ფორმების გარკვეული ერთობლიობისაგან, რომლებიც იმავდროულად ეგზისტენციალურ ფორმებად იწოდებიან, ან ენობრივ ვარიანტებად. უნდა აღვნიშნოთ, რომ სამეცნიერო ლიტერატურაში ერთი და იმავე ენის ნაირსახეობას სხვადასხვაგვარად მოიხსე-

ნიებენ: ავტორთა ერთი ჯგუფი მას ეგზისტენციალურ ფორმებს უწოდებს, სხვაგვარად - ენის არსებობის ფორმებს; მეორენი - ვარიანტებს, ვარიანტულ ფორმებს ან ქვესისტემებს, ქვეენებსაც კი. ყველა ეს ტერმინი გარკვეულ დონეზე შესაბამისია თავისი აღსანიშნის, მაგრამ უპირატესობას ვერც ერთს ვერ მივანიჭებთ. ჩვენ მათ როგორც სინონიმებს ისე გამოვიყენებთ.

განვითარების თანამედროვე ეტაპზე იმ კომპონენტთა რიცხვს, რომლებიც შედიან ჯავახეთში არსებული ეროვნული ენების შემადგენლობაში, განეკუთვნებიან მათი ლიტერატურული ფორმები, ტერიტორიული დიალექტები, ქალაქური კოინე, სოციალური ჟარგონი, არგო. არც ის უნდა დავივიწყოთ, რომ, თვითონ სალიტერატურო ენა, რომელიც ჩამოთვლილი ნაირსახეობებიდან ერთ-ერთია, არაერთგვაროვანია. ის სხვადასხვა ფორმით ვლინდება: არსებობს მხატვრული, საკანცელარიო ანუ საქმიანი, სამეცნიერო, რელიგიური და ასე შემდეგ. თუ ჯავახეთის ენობრივ სიტუაციაში დავაკვირდებით, არა ენების, არამედ მათი ნაირსახეობების არსებობას, დავასკვნით, რომ ქმნიან რა საერთოეროვნული ენის ფარგლებში მთლიანობას, მითითებული ნაირსახეობები თუ ქვესისტემები ნაწილდებიან ფუნქციონირების სფეროების მიხედვით, ემსახურებიან ურთიერთობის სხვადასხვა სფეროს, არც თუ იშვიათად თანაარსებობენ ერთსა და იმავე კოლექტივის ფარგლებში. ისევე, როგორც ნებისმიერი სისტემის ელემენტები, ნაციონალური ენის ეს კომპონენტებიც

გარკვეული თავისებურებებით ხასიათდებიან, გააჩნიათ ორგანიზების კანონზომიერებები.

ეროვნული ენის ქვესისტემებად დაშლას „ენის მდგომარეობასაც“ უწოდებენ. გ. სტეპანოვის აზრით, კომპონენტები, რომლებიც ქმნიან ენის მდგომარეობას, სამ რიგად ლაგდებიან. პირველია ფუნქციური სტილი, რომელშიც შედის ოფიციალურ-საქმიანი, სამეცნიერო, მხატვრული და ა. შ. მეორე - არსებობის ფორმები, იგულისხმება დიალექტი, საერთო სახალხო ენა, ნაციონალური ენა, და ა. შ. მესამე კი - რეალიზაციის ფორმებია - ზეპირი, წერილობითი (სტეპანოვი 1976ბ: 30).

სოციალურ-კომუნიკაციური სისტემა ზოგადად იმ კოდებისა თუ სუბკოდების ერთობლიობაა, რომელიც მოცემულ ენობრივ ერთიანობაში გამოიყენება და ერთმანეთთან ფუნქციური დამატების მდგომარეობაში იმყოფება. ფუნქციური დამატება კი ნიშნავს, რომ თითოეული კოდი თუ სუბკოდი, რომელიც ქმნის სოციალურ-კომუნიკაციურ სისტემას, ასრულებს თავის ფუნქციას ისე, რომ არ კვეთს სხვა, მეორე კოდისა თუ სუბკოდის ფუნქციას. ამით ისინი გარკვეულად ავსებენ ერთმანეთს.

ერთგვარი შეჯამების სახით შეიძლება ითქვას, რომ ფუნქციური დამოკიდებულება ჯავახეთში არსებული სოციალურ-კომუნიკაციური სისტემის კომპონენტებს შორის იქ მოქმედი ენობრივი ერთიანობის არსებობის სხვადასხვა ეტაპზე ქმნის ჯავახეთის ენობრივ სიტუაციას.

ჯავახეთის ენობრივი სიტუაციის აღწერამდე მოკლედ შევეხებით „ენობრივი სიტუაციის“ ცნების გაგებას.

მეცნიერები მეტ-ნაკლები განსხვავებების მიუხედავად, „ენობრივი სიტუაციის“ ცნების განმარტებისას ძირითად საკითხებში ერთსულოვანი არიან.

ენობრივი სიტუაცია სოციოლინგვისტიკის ერთ-ერთი ძირითადი ცნებაა. ენობრივი სიტუაცია ბევრ მკვლევარს ესმის როგორც ერთობლიობა ენებისა, რომლებიც ჩართულნი არიან კომუნიკაციის პროცესში მოცემულ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ გაერთიანებაში.

ვ. ბარნეტის განსაზღვრებით ენობრივი სიტუაცია გულისხმობს ეროვნული ენის სხვადასხვა ფორმის ფუნქციონირებას მოცემულ ნაციონალურ საზოგადოებაში (ბარნეტი 1988: 188).

ა. დ. შვეიცერი ენობრივ სიტუაციას განსაზღვრავდა, როგორც „სოციალურ-ფუნქციური განაწილებისა და სოციალურ-კომუნიკაციური სისტემების და ქვესისტემების იერარქიის მოდელს, რომლებიც თანაარსებობს და ურთიერთხემოქმედებს მოცემული პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული გაერთიანებისა და კულტურული არეალის ფარგლებში ამა თუ იმ პერიოდში“ (შვეიცერი 1977დ: 133-134; იხილეთ ასევე ნიკოლსკი 1976ბ: 79-80).

თუმანიანის თვალსაზრისით, შესაძლებელია ამ ფორმულირების რამდენადმე გამარტივება. ენობრივი სიტუაციის ქვეშ ის მოიაზრებს ერთი ან რამდენიმე ენის ყველა ეგზისტენციურ ფორმის ერთობლიობას, რომელიც სრულად ემსახურება

გარკვეულ საზოგადოებას ისეთი მოცემული ადმი-ნისტრაციულ-პოლიტიკური და ტერიტო-რიული გაერთიანების ფარგლებში, როგორც არის სახელმწიფო და ურთიერთდამატებითი ფუნქციით ერთ-მანეთს მჭიდროდ უკავშირდებიან (თუმანიანი 1981დ: 74).

სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, თუმანიანის აზრით, ენობრივი სიტუაციის შემადგენელ კომპონენტებად გვევლინება ბილინგვიზმი და დიგლოსია. ეს კი თვალნათლივ მოწმობს, რომ უმრავლეს შემთხვევაში საზოგადოებაში მოიხმარება რამდენიმე ენობრივი ერთეული, რომლებიც ერთმანეთს ფუნქციურად უკავშირდება.

ტ. სიხარულიძის აზრით, იგი გულისხმობს სახელმწიფოში წარმოდგენილი ენის (ენების) და მონათესავე და არამონათესავე ენობრივი ერთეულების ფუნქციონირებასა და ურთიერთობას (სიხარულიძე 2008: 84).

ჩვენ ყველაზე უფრო ზუსტ განმარტებად ამერიკელი მეცნიერის ჩარლზ ფერგიუსონის ნააზრევი მიგვაჩნია: „ენობრივი სიტუაცია“ მოცემულ დროსა და მოცემულ ადგილზე ენის გამოყენების საერთო კონფიგურაციას აღნიშნავს. იგი მოიცავს ისეთ მონაცემებს, როგორებიცაა – რამდენი და რომელი ენები გამოიყენება მოცემულ არეალში. რამდენი ადამიანი, რა ვითარებაში ლაპარაკობს ამ ენებზე. რა დამოკიდებულებები აქვთ მოცემული საზოგადოების წევრებს ამ ენების მიმართ“ (ფერგიუსონი, 1959ბ: 157)

განმარტებიდან კარგად ჩანს, რომ ენობრივი სიტუაცია საკმაოდ კომპლექ-

სური ხასიათის მოვლენაა. ის ერთი ენის სხვადასხვა ფორმათა, სტილთა, ხშირად სხვადასხვა ენათა ერთობლიობას გულისხმობს გარკვეული ტერიტორიულ-სოციალურ-გეოგრაფიული, ადმინისტრაციულ-პოლიტიკური წარმონაქმნების ფარგლებში.

„ენობრივი სიტუაცია“ გულისხმობს ჩვეულებრივ დიდ ენობრივ ერთიანობებს – ქვეყნებს, რესპუბლიკებს, რეგიონებს, დიდ რაიონებს.

ჯავახეთში არსებული სოციალურ-კომუნიკაციური სისტემა ძირითად კომპონენტებად მოიცავს ქართულ, სომხურ და რუსულ ენებს (მათ გვერდით გვხვდება თურქული ენის სახესხვაობა, ასევე „ბოშათა მეტყველება“).

ჯავახეთში ქართულენოვანი, სომხურენოვანი და რუსულენოვანი სკოლები ფუნქციონირებენ. უმაღლესი განათლების ენას კი წარმოადგენს ქართული და სომხური. პრიორიტეტი ამ უკანასკნელს ენიჭება (დღეს ერთადერთი ქართულენოვანი უმაღლესი სკოლა-კოლეჯი არსებობს, რომელიც საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს მიერ გატარებული რეფორმების შედეგად თსუ ჯავახეთის ფილიალის ბაზაზე შეიქმნა). რაც შეეხება ყოველდღიურ საყოფაცხოვრებო სფეროს, ენის არჩევა დამოკიდებულია მოსაუბრის უნარზე, ადრესატის ტიპზე, საურთიერთო სიტუაციის ხასიათზე და ა.შ.

სოციალურ-კომუნიკაციური სისტემის კომპონენტები მეტ-ნაკლებად სტაბილურია, თუმცა ეს არ ნიშნავს, რომ ისინი უცვლელია. ქვეყანაში

პოლიტიკური სიტუაციის ცვალებადობა (რაც ბოლო ათწლეულების განმავლობაში ასე ნიშანდობლივია საქართველოსთვის) – სახელმწიფო წყობის შეცვლა, ეკონომიკური გარდაქმნები, სოციალური და ნაციონალური პილიტიკის ახალი ორიენტირები და ა. შ. – ყველაფერი ეს გარკვეულ გავლენას ახდენს სოციალურ-კომუნიკაციური სისტემის მდგომარეობაზე, მის შემადგენლობაზე, მისი კომპონენტების ფუნქციებზე.

არსებობს ამგვარი ცვლილების უამრავი მაგალითი. ისეთი, რომელთაც გარკვეული ანალოგიაც კი მოეძებნებათ საქართველოში განვითარებულ პროცესებთან. მსგავსება განსაკუთრებით თვალშისაცემია ყოფილი საბჭოთა კავშირის რესპუბლიკებთან.

უკრაინაში სოციალურ-კომუნიკაციური სისტემა მთავარ კომპონენტებად მოიცავს უკრაინულსა და რუსულ ენებს (მათ გარდა არის ბელორუსული, ბულგარული, უნგრული, ჩეხური და ზოგიერთი სხვა). ამ ორ ენას შორის შეინიშნებოდა გარკვეული წონასწორობა.

საბჭოთა კავშირის დაშლამდე არსებობდნენ როგორც უკრაინულენოვანი, ასევე რუსულენოვანი სკოლები. მეცნიერებისა და უმაღლესი განათლების სფეროში განსაზღვრული დოზით ორივე ენა მოქმედებდა (საბუნებისმეტყველო და ტექნიკური მეცნიერებები უპირატესად რუსულს იყენებდნენ), ყოველდღიურ ყოფაში ენის არჩევა მოსაუბრის ინტერესებზე იყო დამოკიდებული. 1990-იანი წლებიდან რუსული ენის ფუნქცია უკრაინაში იზღუდება, ის შეავიწროვა

უკრაინულმა საშუალო და უმაღლესი განათლების, მეცნიერების, კულტურის სფეროში (დირექტი, 2001გ: 17).

ნათელია, რომ ჯავახეთში ქართული ენის სხვა ენებთან უფლებრივი და ფუნქციური გათანაბრება ხორციელდებოდა არა ქართული ენის ფუნქციების აშკარა შეზღუდვით, არამედ სხვა ენებისა (პირველ რიგში - რუსულის, შემდეგ - სომხურის) და ქართულისთვის თანაბარი ფუნქციების მინიჭების გზით. ეს იყო საშუალება იმისათვის, რომ შეჯიბრის მდგომარეობაში ჩაეყენებინა არა ქართული ენა სხვა ენების მიმართ, არამედ ქართული (ყველა სხვა ენასთან ერთად) - რუსულის მიმართ. ეს მიზანი არც არასოდეს ყოფილა დაფარული. ამრიგად, ჩამოყალიბდა ჯავახეთის ენობრივ სიტუაციაში მოქმედ ენათა გარკვეული იერარქია.

1990-იანი წლებიდან რუსული ენის ფუნქციები იცვლება ჯავახეთშიც. მცირდება რუსული ენის გამოყენების სფეროები (განსაკუთრებით ზოგიერთი ენობრივი კოლექტივის დონეზე) ან, რაც კიდევ უფრო ხშირი და მნიშვნელოვანია, რუსული თავის პრიორიტეტულ სფეროებს (იგულისხმება ადრე ამა თუ იმ სფეროში მხოლოდ ის რომ მოქმედებდა) უკვე უნაწილებს ბილინგვიზმის სხვა კომპონენტებსაც. მართალია, ის ისევ მყარ კომპონენტად რჩება, მაგრამ სანაცვლოდ სხვა ენები იძენენ მოხმარების ახალ სფეროებს.

ეს ცვლილებები საქართველოში მიმდინარე ზოგად პროცესებს უკავშირდება. ისინი გარკვეულწილად დღემდე

გრძელდება და ნელ-ნელა ცვლიან ჯავახეთის ენობრივი სიტუაციის იერსახეს მაშინ, როდესაც სოციალურ-კომუნიკაციური სისტემის შემადგენლობა ჯერ კიდევ უცვლელი რჩება.

ენობრივი ერთობა. ენობრივი კოლექტივი ანუ ენობრივი ერთობა ადამიანთა ჯგუფია, რომელთაც აერთიანებთ საერთო სოციალური, ეკონომიკური, პოლიტიკური და კულტურული კავშირები. ისინი ყოველდღიურ ცხოვრებაში ერთმანეთსა და სხვადასხვა სოციალურ ინსტიტუტებს ეკონტაქტებიან ერთ ან რამდენიმე ენაზე (გარკვეულ ენაზე ან ენებზე?).

ენობრივ ერთობად შეიძლება განვიხილოთ ადამიანთა ერთობლიობა, რომელიც რაოდენობრივად სხვადასხვა შეიძლება იყოს - დაწყებული მთელი ქვეყნის მოსახლეობიდან, დამთავრებული ე. წ. პატარა სოციალური ჯგუფებით (მაგალითად - ოჯახი, სპორტული გუნდი): გამოყოფის კრიტერიუმი ნებისმიერ შემთხვევაში უნდა იყოს სოციალური ცხოვრების ერთიანობა და რეგულარული კომუნიკაციური კონტაქტები (გამყრელიძე და სხვ., 2003: 427).

ისეთი ენობრივი ერთობის ფარგლებში, როგორცაა კოლექტივი ქარხნის, სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის, საშუალო სკოლის, უფრო ხშირია ერთ ენაზე ურთიერთობები. თუმცა, მცირე ენობრივ ერთობებში, მაგალითად, ოჯახში, სადაც უშუალოდ მიმდინარეობს კომუნიკაცია, გამოიყენება არა ერთი, არამედ ორი ან მეტი ენა.

დღეს ჯავახეთის ტერიტორიაზე ენობრივი მრავალფეროვნება არათანაბრად არის განაწილებული. ის უფრო მკვეთრად არის გამოსახული რაიონულ ცენტრებში (ქ. ახალქალაქი, ქ. ნინოწმინდა) ამ ცენტრებთან ახლომდებარე სოფლებში მოსახლეობის ეთნიკური წარმომავლობის თვალსაზრისით შერეულ სოფლებში (სოფ. ხოსპიო, დილისკა..) აქ სოფლის მოსახლეობის საერთო რაოდენობასთან შედარებით დიდია ორენოვნების პროცენტული მაჩვენებელი.

რაც შეეხება სახელმწიფო საზღვართან ახლოს მდებარე სოფლებს, ისინი ამ თვალსაზრისით შედარებით ერთფეროვანია.

სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ჯავახეთის ტერიტორიაზე ენობრივი ერთფეროვნება ძირითადად გამოიხატება ერთენოვნებით, მრავალფეროვნება კი - ორენოვნებით.

რაც შეეხება ქართულ-რუსულ ან სომხურ-რუსულ ორენოვნებას, რამდენიმე შემთხვევა უნდა განვიხილოთ:

ა. ეთნიკური ჯგუფების დონეზე (ეთნიკურად ქართველი, სომეხი, რუსი მოსახლეობის ენობრივი ერთობები). ამ შემთხვევაში ჩვენ განვიხილავთ ეთნიკურად ერთგვაროვან ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ გაერთიანებებს, ვთქვათ, კონკრეტული ერთი სოფლის მოსახლეობას.

ბ. სოციალური ჯგუფების დონეზე (სახელმწიფო სამსახურში მყოფი ადამიანების, იგივე საჯარო მოხელეების, სტუდენტების, ბიზნესით დაკავებული ადამიანების - მცირე მეწარმეების, სოფლის მეურნეობით დასაქმებული

მოსახლეობის, პენსიონერების ენობრივი კოლექტივები). აქ ჩვენი კვლევის ობიექტი იყო როგორც ეთნიკურად ჰომოგენური ერთობა, ისე ეთნიკურად არაერთგვაროვანი ჯგუფებიც.

გ. ასაკობრივი ჯგუფების დონეზე (სასკოლო ასაკის, საშუალო და უფროსი ასაკის მოქალაქეთა ჯგუფები). განვიხილოთ ისინი ცალკ-ცალკე.

ა. ეთნიკური ჯგუფები: ორენოვან ენობრივ კოლექტივებს, რომლებიც ეთნიკური ნიშნით განსხვავდებიან, ძირითადად ნინოწმინდისა და ახალქალაქის რაიონების სოფლების მოსახლეობა ქმნის. ორენოვნება დასტურდება ე. წ. შერეულ სოფლებში, სადაც ერთმანეთის გვერდით ცხოვრობენ ქართველი, სომეხი და რუსი ეროვნების ადამიანები. ასევე, იმ სოფლებში, რომლებიც მხოლოდ ქართული ან სომხურია, მაგრამ ტერიტორიულად ერთმანეთის მეზობლად მდებარეობს.

გამოყოფთ ეთნიკურად ქართველთა ბილინგვურ ენობრივ ერთობას (ქართულ-სომხური ბილინგვიზმი), ეთნიკურად სომეხთა ორენოვან კოლექტივს (სომხურ-ქართული და სომხურ-რუსული ბილინგვიზმი).

რაოდენობრივი თვალსაზრისით, ეთნიკურად ერთგვაროვანი ბილინგვალური ენობრივი კოლექტივები ყველაზე მრავალრიცხოვანია. მათი საქმიანობის სფერო ძირითადად სოფლის მეურნეობაა (ამ თვალსაზრისით, სხვადასხვაენოვანი ენობრივი კოლექტივები ერთმანეთისაგან არ განსხვავდებიან). ამგვარ ენობრივ ერთობებზე დაკვირვებისას ყურადღება

გავამახვილეთ რამდენიმე საკითხზე. მიხედვითაც კოლექტივის წევრები პირველი - ის თანამიმდევრობაა, რომლის შეისწავლიან ენებს.

ენათა თანამიმდევრობა	ქართველთა ეთნიკური ჯგუფი	სომეხთა ეთნიკური ჯგუფი	
	ქართ.-სომხური ბილინგვიზმი	სომხ.-ქართული ბილინგვიზმი	სომხ.-რუსული ბილინგვიზმი
1	ქართული	სომხური	სომხური
2	სომხური (თურქული)	ქართული (თურქული)	რუსული (თურქული)
3	რუსული (ნაკლებად)		ქართული (ნაკლებად)

ქართველთა ეთნიკურ ჯგუფში დასტურდება ქართულ-სომხურ ბილინგვიზმი, როგორც ძირითადი, ანუ ბილინგვი კოლექტივისთვის განმსაზღვრელი. რადგან ჯავახეთში სომეხი მოსახლეობის რაოდენობრივი სიჭარბე სომხურენოვან ენობრივ გარემოს ქმნის, ქართველი მოსახლეობა ყოველდღიური კომუნიკაციის პირობებში ბუნებრივად ეუფლება სომხურ ენას. (რომ არაფერი ვთქვათ ადგილობრივ ქართველებზე, ჩამოსახლებული აჭარელი მოსახლეობა გარემოს წყალობით ძალიან მოკლე დროში გადის ენის ათვისების სხვადასხვა ფაზას და იწყებს მის გამოყენებას). იქვე შევნიშნავთ, რომ ქართველთა ბილინგვურ ენობრივ კოლექტივში შეიძლება დადასტურდეს თურქული და რუსული ენების გამოყენების შემთხვევებიც. მაგ., სოფელ

ხოსპიოში თურქული ენას თავისი გამოყენების სფერო აქვს, მართალია, ის ვიწრო და საერთო ენობრივი სიტუაციისთვის ნაკლებად არსებითია, მაგრამ ამ ენის ფუნქციას გარკვეულად განაპირობებს.

თურქულ ენას დღეს უმეტესად უფროსი ასაკის ადამიანები იყენებენ, აუცილებლად ძალიან ახლო ნათესავთა წრეში. ამ ენაზე საუბრით ახლობლობას თითქოს კიდევ ერთხელ უსვამენ ხაზს. საუბრობენ იმ საკითხებზე, რომელიც „საიდუმლოა“ და სხვათაგან დასაფარავი (კომენტარი რამე მოვლენაზე თუ ადამიანის საქციელზე, მითითება ოჯახის წევრისთვის, საყვედური ან შენიშვნა, საკუთარი ფარული განწყობის გამოხატვა).

რუსულის იშვიათად გამოიყენება. მხოლოდ იმ შემთხვევებში, როდესაც

ადამიანები გასხვავებულ კომუნიკაციურ გარემოში ხვდებიან (მოსაუბრემ არც ქართული იცის და არც სომხური), ან როდესაც საქართველოს ფარგლებს გარეთ უწევთ გასვლა. ქართულ მოსახლეობაში ასეთი ნაწილი მცირეა, ამიტომ ქართულ-რუსულ ბილინგვიზმს ეთნიკურად ქართველი ენობრივი კოლექტივის დონეზე ვერ განვაზოგადებთ. თურქულ ენასთან მიმართებით იგივე ითქმის ეთნიკურად სომეხთა ენობრივ კოლექტივზე, მაგრამ განსხვავებული ვითარებაა რუსული ენის გამოყენებასთან დაკავშირებით.

ყველა იმ ფაქტორის ზემოქმედების გამო (ფაქტორებზე ქვემოთ ვისაუბრებთ), რომელიც ჯავახეთის ენობრივ სიტუაციაზე ახდენს გავლენას, სომეხი მოსახლეობის უმეტესობა რუსულ ენას აქტიურად იყენებს, ამიტომ სომხურ-რუსული ბილინგვიზმი საკმაოდ მყარია. სომხურ-ქართული ორენოვნების ძირითადი გამსაზღვრელი კი ისეთი აუცილებელი პირობების არსებობაა, როგორცაა ქართველებთან ერთ სოფელში ან ქართულ სოფელთან ტერიტორიული სიახლოვე.

როგორც ქართველთა, ისე სომეხთა (ქართველებთან - მეტად) ბილინგვურ ენობრივ კოლექტივში არის ადამიანთა ჯგუფი, რომელიც ერთსა და იმავე კომუნიკაციურ სიტუაციაში ურთიერთობებს წარმართავს როგორც ქართულად, ასევე რუსულად და სომხურად.

დაკვირვებამ გვიჩვენა, რომ ასეთ ჯგუფს ძირითადად შერეული ოჯახების წარმომადგენლები ქმნიან. როგორც არ

უნდა იყოს ენობრივი გარემო, დედის ენას ადამიანები ბავშვობიდანვე ეუფლებიან. ჩვენ ცალკე ამგვარ სამენოვან ენობრივ ერთობას არ გამოვყოფთ. მიგვაჩნია, რომ ის ქვეჯგუფია როგორც ქართულ-სომხური, ისე სომხურ-რუსული ბილინგვური ენობრივი კოლექტივებისა.

მეორე საკითხი, რომელზეც ეთნიკურად ერთგვაროვანი ენობრივი კოლექტივების დაკვირვებისას გავამახვილეთ ყურადღება, არის ასაკი, როდესაც კოლექტივის წევრები ენებს შეისწავლიან. უნდა აღვნიშნოთ, რომ ამ თვალსაზრისით ერთფეროვნება შეინიშნება. ენობრივი ერთობის წევრთა უმრავლესობისთვის მეორე ენის ათვისების დრო ბავშვობის ხანაა. გამონაკლისს ქმნიან ისინი, ვინც ზრდასრულ ასაკში მოხვდა ჯავახეთში (ქართველები სომხურის ათვისებისას) და ვინც საქმიანობიდან გამომდინარე შეისწავლა მეორე ენა (სომეხები - რუსულის ათვისებისას).

შემდეგი საკითხი ენობრივი სისტემის იმ ნაირსახეობებს ეხება, რომელთა გამოყენებაც ეთნიკურად ერთგვაროვან ბილინგვურ ენობრივ კოლექტივში ხდება. გამომდინარე იქიდან, რომ ასეთ ენობრივ კოლექტივს ძირითადად სოფლის მოსახლეობა ქმნის, მხოლოდ სამ ენობრივ ნაირსახეობას მოვიყვანთ - სალიტერატურო ენა, რომელიც მასმედიის საშუალებით ვრცელდება და განათლების ენაა, დიალექტს, რომელიც ჯავახეთის ენობრივი სიტუაციის ძირითადი ენობრივი ნაირსახეობაა და ყოველდღიურ სასაუბრო ენას, რომელიც განსაკუთრებით

მეორე ენის გამოყენების შემთხვევაში აქტიურდება.

ქვემოთ მოყვანილ ცხრილში ფრჩხილებში მოვათავსეთ ენები, რომელთა მოხმარება არ არის დამახასიათებელი ენობრივი კოლექტივის

ყველა წევრისთვის, მაგრამ რომელიმე ქვეჯგუფს ახასიათებს, ვთქვათ ისეთს, რომელიც ასაკობრივი ნიშნით გამოირჩევა. პროფესიულ ნაირსახეობას, ჟარგონსა და არგოს ამ შემთხვევაში არ შევხებით.

ენობრივი ნაირსახეობები	ქართ. ბილინ. კოლ. ქართულ-სომხური	სომეხთა ბილინ. კოლ.	
		სომხ.-ქართული	სომხ.-რუსული
სალიტერატურო	ქართული (ნაწილ. რუსული მოსმენა, წაკითხვა)	სომხური (მოსმენა, წაკითხვა)	სომხური, რუსული (მოსმენა, წაკითხვა)
დიალექტი	ქართული, სომხური, (თურქული)	სომხური, (თურქული)	სომხური, (თურქული)
ყოველდღიური სასაუბრო	სომხური, (თურქული, რუსული)	ქართული (რუსული, თურქული)	სომხური, რუსული, (თურქული)

საგულისხმოა ერთი საკითხიც, გამოკითხულ ქართველთაგან ყველამ მშობლიურ ენად დაასახელა ქართული, მათ შორის ეთნიკურად შერეული ოჯახების წევრებმაც. სომხური დაასახელა სომეხთა აბსოლუტურმა უმრავლესობამაც. (გამოკითხულთა რაოდენობა თითოეულ ეთნიკურ ჯგუფში 100-ს შეადგენს).

ბ. სოციალური ჯგუფები. დავაკვირდით რამდენიმე სოციალურ ჯგუფს: სახელმწიფო სამსახურში მყოფ ადამიანებს, იგივე საჯარო მოხელეებს (ექიმები, ქალაქის გამგეობის თანამშრომლები), ქალაქში მცხოვრებ პენსიონერებს, სტუდენტებს, რომლებიც სწავლობენ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჯავახეთის ფილიალში. დაკვირვების ობიექტად საგანგებოდ

ავირჩიეთ მეოთხეკურსელი სტუდენტები, ისინი, რომელთაც ქართულის შესწავლა მხოლოდ ოთხი წლის წინ დაიწყეს და უნივერსიტეტს უკვე ამთავრებენ.

თავისი სოციალური დანიშნულების გამო ზემოჩამოთვლილი ენობრივი კოლექტივები ბილინგვიზმისაკენ მეტად მიდრეკილნი აღმოჩნდნენ, განსაკუთრებით პირველი და მესამე ჯგუფი. შევნიშნავთ, რომ არც ერთი ენობრივი ერთობა ეთნიკური თვალსაზრისით ერთგვაროვანი არ ყოფილა.

მედიცინის მუშაკთა ენობრივ ჯგუფში და სტუდენტებში გამოიკვეთა ბილინგვიზმის რამდენიმე შემთხვევა – ქართულ-სომხური, სომხურ-რუსული. უნდა აღინიშნოს, რომ მრავალრიცხოვანი სამედიცინო, ქართულ-რუსულ-სომხური,

ჯგუფები სწორედ ამ სოციალურ ჯგუფებში შეგვხვდა.

ენების შესწავლის მიმდევრობის თვალსაზრისით შემდეგი 4574 ვითარება გამოიკვეთა. (შენიშვნა: ფრჩხილებს გარეთ მოთავსებული რიცხვი მიუთითებს

ენობრივი კოლექტივის წევრთა უმრავლესობისთვის დამახასიათებელ მიმდევრობას, ხოლო ფრჩხილებს შიგნით - უმცირესობისთვის. რიცხვები მიუთითებენ ენათა შესწავლის თანამიმდევრობას).

ენები	ქართულ-სომხური			სომხურ-რუსული			ქართულ-რუსულ-სომხური		
	მედი კოსი	სტუ დენტი	პენსი ონერი	მედი კოსი	სტუ დენტი	პენსი ონერი	მედი კოსი	სტუ დენტი	პენსი ონერი
ქართ.	1	1	1	-	-	-	2(1,3)	2(1,3)	2 (1)
რუს.	-	-	-	2 (1)	2	2	2 (1)	2 (1)	2(1)
სომხ.	2	2	2	1	1	1	1 (2)	1 (2)	1 (2)

საგულისხმოა, რომ მედიკოსთა ენობრივ ჯგუფში ეთნიკურად სომეხი ჯგუფის წევრების 23 %-მა მშობლიურ ენად დაასახელა რუსული, სომხურს მეორე ენად მიიჩნევენ. ძირითადი განმსაზღვრელი მათთვის საშუალო განათლების ენა გახდა. ქართულისადმი მათ ინტერესს კი სახელმწიფო ენის სტატუსი განაპირობებს (სახელმწიფო ენაზე საქმის წარმოების აუცილებლობა, პროფესიული კვალიფიკაციის ამ ენაზე ამალღების შესაძლებლობა, პროფესიული ატესტაციების წარმატების გავლის სურვილი).

ამავე ჯგუფის წევრთა 34 %-ს რუსულენოვანი განათლება აქვს (უმრავლესობას საქართველოს გარეთ, მხოლოდ 3%-ს საქართველოში). არაქართველ სტუდენტთა 82 %

მშობლიურ ენად სომხურს მიიჩნევენ იმისგან დამოუკიდებლად, თუ რომელ ენაზე აქვთ მიღებული განათლება. დარჩენილი 18 %-ისთვის განმსაზღვრელი ოჯახის წევრებთან ურთიერთობის ენა გახდა. მნიშვნელოვნად იმოქმედა განათლების ფაქტორმაც.

სამწუხაროდ, ჩვენ არ გვაქვს ადრინდელი მონაცემები რეგიონის მოსახლეობის მაგალითზე, მაგრამ საინტერესოდ გვეჩვენება მშობლიური ენისადმი დამოკიდებულების საჩვენებლად შემდეგი მონაცემები:

კონკრეტულად ამ ჯგუფის დონეზე გამოიკვეთა ტენდენცია, რომ ოჯახებში ძირითადად, სომხურად და რუსულად საუბრობენ. ურთიერთობაშიც დიდია რუსული ენის მნიშვნელობა – მას მეზობლებთან ურთიერთობაში მეორე

ენად ასახელებს გამოკითხულების 64%. ნელ-ნელა აქტიურდება ქართულიც - მეორე ენად მას რესპონდენტების 17% უთითებს.

საინტერესოა ენობრივი სისტემების ნაირსახეობათა მიმართების საკითხი ზემოჩამოთვლილი სოციალური ჯგუფების მაგალითზე. ჯგუფის ქართველი წევრები ძირითადად

სამენოვნები არიან. ისინი იზიარებენ იმ თავისებურებებს, რომელიც ეთნიკურად ერთგვაროვანი ჯგუფის დონეზე გამოვლინდა. ამჯერად ჩვენ მხოლოდ არაქართველი წევრების მონაცემებს წარმოვადგენთ. ენების ნაირსახეობათა მითითებული თანმიმდევრობა შეესაბამება მათი გამოყენების სიხშირეს.

ენობრივი ნაირსახეობები	მედიკოსები	სტუდენტები	პენსიონერები
სალიტერატურო	რუს. სომხ.	სომხ. ქართ. რუს.	რუს. (სომხ.)
დიალექტი	სომხ. (ქართ.)	სომხ. (ქართ.)	სომხ. (ქართ.)
ყოველდღიური სასაუბრო	სომხ. რუს. (ქართ.)	სომხ. ქართ. რუს.	სომხ. რუს. (ქართ.)
პროფესიული	რუს. ქართ. სომხ.	ქართ. (რუს.)	სომხ. რუს.

შენიშვნა: ფრჩხილებში მოცემული ენა წარმოდგენილი ორენოვნების (სამენოვნების) მერყევი კომპონენტია. ფრჩხილებს გარეთ მოცემული ენები თავისი შესაბამისი ნაირსახეობებით კი მყარი კომპონენტები.

როგორც წარმოდგენილი ცხრილიდან ჩანს, ქართული ენა ყველაზე მყარი კომპონენტია იმ ორენოვნებისა (სამენოვნებისა), რომელიც სტუდენტთა ენობრივი ერთობისათვის არის დამახასიათებელი. ბუნებრივია, ამას თავისი მიზეზები აქვს.

მათთვის ქართული უმაღლესი განათლების ენაა, რაც ნიშნავს, რომ

1. სხვა არაქართული ენობრივი კოლექტივებისაგან განსხვავებით სალიტერატურო ენას მოიხმარენ.

2. ქართულ ენას უკავშირდება ამ ენობრივი კოლექტივის წევრთათვის

(ზოგადად ყველა ადამიანისათვის) უმნიშვნელოვანესი პროფესიული საქმიანობა.

3. ის, რომ ენობრივი ერთობის წევრთა უმრავლესობამ შესაძლოა ქართულის ჯავახეთში დადასტურებული დიალექტური ნაირსახეობა არ იცის, ხელს ვერ შეუშლის მათ, საჭიროების შემთხვევაში კომუნიკაციურ სიტუაციაში მშობლიური ენიდან ქართულზე გადაერთონ ე.ი. გადაწყვიტონ კომუნიკაციური ამოცანა.

4. ის ფაქტი, რომ ამ ენაზე შეიძინეს პროფესიული ცოდნა, მიუთითებს მის

საკმაოდ კარგად ფლობაზე. რაც კიდევ ერთი სტიმულია იმისა, რომ არაქართველი ბილინგვალი ადამიანი დაბრკოლების გარეშე გადაერთოს მისთვის მშობლიური ენობრივი კოდიდან ქართულზე.

ინფორმაციის მიღების თვალსაზრისით ჯავახეთში რუსული და სომხური არხები ინფორმაციის მიღების, დაახლოებით თანაბრად მნიშვნელოვანი წყაროებია (რუსული არხები - 78%, სომხური არხები - 74%). ქართველთათვის ემატება ქართული. რუსულ და სომხურ ენებზე მიღებული ინფორმაციის ხვედრითი წილი თითქმის ერთმანეთის ტოლია. რესპონდენტებს ინფორმაციის მიღება იმავე ენებზე ურჩევნიათ, რომლებზეც ისინი მას რეალურად იღებენ კიდევ.

გამოკითხულები ყველაზე ხშირად გასართობ და მუსიკალურ გადაცემებს უყურებენ. დიდი პოპულარობით ვერ სარგებლობს საზოგადოებრივი მაუწყებლის მიერ სომხურ ენაზე მომზადებული გადაცემები. გამოკითხული რესპონდენტების მხოლოდ 29% სისტემატურად ან პერიოდულად უყურებს ამ გადაცემებს. მათ საერთოდ არ უყურებს 71%.

მონაცემების თანახმად, გამოკითხულები საკმაოდ აქტიურად ეცნობიან პრესას. განსაკუთრებით აქტიურობენ მედიკოსები და პენსიონერები. 50 გამოკითხულიდან გაზეთებს მხოლოდ 26 არ კითხულობს. იმავე რაოდენობის გამოკითხული სტუდენტებიდან ასეთი 39 რესპოდენტი აღმოჩნდა.

გაზეთის კითხვის ძირითადი მიზეზი არის ის, რომ რესპონდენტებისთვის ხელმისაწვდომ ენებზე იბეჭდება.

თუ ჩვენ მონაცემებს დავალაგებთ ენების მიხედვით, ქართველთა გამოკითხვის შედეგები იქნება შემდეგი:

ინფორმაციას იღებს:

ქართულ ენაზე – 78%

რუსულ ენაზე – 17%

სომხურ ენაზე – 5%

სომეხთა გამოკითხვის შედეგები კი ასეთია:

ინფორმაციას იღებს:

სომხურ ენაზე – 45%

რუსულ ენაზე – 49%

ქართულ ენაზე – 6%

ოდნავ განსხვავებულია დამოკიდებულება სხვა სახის ინფორმაციის (ვთქვათ, სამეცნიერო ან პროფესიული) მიმართ. სტუდენტებისა და მედიკოსების გამოკითხვებით, უმრავლესობა ამ ტიპის ინფორმაციას რუსულ ენაზე იღებს, ხოლო აბსოლუტურ უმრავლესობას ურჩევნია, შეეძლოს ქართულ ენაზე ინფორმირება.

ცხრილში მოყვანილი მონაცემების მიხედვით ყოველდღიურ სასაუბრო ენას სამივე ჯგუფის ორენოვანი მატარებლები იყენებენ. მიუხედავად ამისა, ქართული მათი ბილინგვიზმის მერყევი კომპონენტია. ის ხშირად თმობს რუსულთან. როგორც ჩანს, ყოველდღიური ურთიერთობების უდიდესი მნიშვნელობის მიუხედავად, ბილინგვიზმის შემადგენელი კომპონენტი ენების მყარ მდგომარეობას ამ ენებზე სხვა, უფრო მნიშვნელოვანი

საკომუნიკაციო ამოცანების გადაწყვეტა განსაზღვრავს.

ვფიქრობთ, ეს საკითხი მჭიდროდ არის დაკავშირებული ენის ფუნქციებთან და მისი გამოყენების სფეროებთან. ჩვენ მათ ქვემოთ შევხებით. აქ შევნიშნავთ, რომ სტუდენტთა ჯგუფზე დაკვირვებამ ნათლად დაგვანახა განათლების, როგორც ენის გამოყენების ერთ-ერთი სფეროს, დიდი მნიშვნელობა.

გ. ასაკობრივი ჯგუფები. ასაკობრივი თვალსაზრისით სამ ჯგუფს გამოვყოფთ. პირველ ჯგუფში სკოლის მოსწავლეები შედიან. დასტურდება ადრეულ ასაკში, ბავშვობაში ჩამოყალიბებული ორენოვნება. მეორე ჯგუფში პირობითად საშუალო

ასაკის ადამიანები, მესამეში კი უფროსი ასაკის ორენოვანი მატარებლები. ცხრილში მოყვანილი ციფრები თითოეული ასაკობრივი ჯგუფიდან 50 გამოკითხული წევრის მონაცემებს ეყრდნობა. სოციალური ჯგუფების დონეზე გამოყოფილი ორენოვანი კოლექტივების მსგავსად, არც ასაკობრივი ენობრივი ერთობებია ეთნიკურად ერთგვაროვანი, თუმცა, ვეცადეთ, ეთნიკური თვალსაზრისით თანაფარდობა შეგვენარჩუნებინა (50/50%) (მონაცემები ქალაქის მცხოვრებთა გამოკითხვას ეყრდნობა).

ასაკობრივი ჯგუფები	ეთნიკურად ქართველი		ეთნიკურად სომეხი	
	ქართ.-სომხ. ორენოვნება	ქართ.-რუს. ორენოვნება	ქართ.-სომხ. ორენოვნება	ქართ.-რუს. ორენოვნება
სასკოლო 11-17 წელი	42	14	8	26
საშუალო 18-50 წლამდე	47	40	15	48
უფროსი 50 წლიდან	44	38	9	45

როგორც ცხრილიდან ჩანს, სხვა ჯგუფებთან შედარებით ორენოვნება საშუალო ასაკის ადამიანებისთვის ყველაზე მეტად არის დამახასიათებელი. პირველ ასაკობრივ ჯგუფში კი რამდენიმე ტენდენცია იკვეთება:

ქართველი ბავშვები აქტიურად იყენებენ სომხურ ენას, მათთან ბილინგვიზმის ხარისხი მაღალია, სომეხი

ბავშვები ქართულ ენაზე კომუნიკაციას ვერ ახერხებენ. ამ ჯგუფში ბილინგვი წევრების არსებობას ისეთი ფაქტორები განაპირობებს, როგორცაა შერეული ოჯახი, ქართველი ნათესავები და ა.შ.

დავაკვირდით ერთ კანონზომიერებასაც – თუ ბავშვს რვა წლამდე კარგად ესმის მეორე ენა და ფლობს მას, შეიძლება ჩავთვალოთ, რომ მისი

ბილინგვიზმი მყარია და ხშირად ამ ასაკამდე შესწავლილ ენებს შორის ვერ აკეთებენ არჩევანს, როდესაც მშობლიური ენის დასახელების საკითხი დგება. შესამჩნევია, რომ 11 წლის ასაკიდან საგრძნობლად იზრდება ენათა გამოყენების სფეროები. ამის მიზეზად მივიჩნევთ იმას, რომ სწორედ ამ ასაკიდან ფართოვდება მათი ინტერესების სფეროც.

სომეხი ბავშვები ენის გამოყენების სხვადასხვა სფეროში ქართველებზე მეტად მოიხმარენ რუსულს, თუმცა, იმაზე ნაკლებად, ვიდრე სხვა ასაკობრივი ჯგუფების წარმომადგენლები. მიზეზი ჯავახეთში რუსული ენის ფუნქციის შესუსტებასა და არაკონკურენტული გამოყენების სფეროების შემცირებაში უნდა ვეძებოთ. გამოკითხულთაგან გოგონები მეტად მომართულნი არიან მეორე ენაზე კომუნიკაციისაკენ, ვიდრე ბიჭები. მიმართება ამგვარია: 28 % გოგონები, 23% ბიჭები. ეს განსხვავება სტატისტიკურად უმნიშვნელოა.

უმეტესობა იმ სომეხი ბავშვებისა, რომლებიც სომხურ-რუსული ბილინგვიზმი არიან, რუსულ ენაზე მამას უფრო ხშირად ელაპარაკება, ვიდრე დედას: ბავშვების 38,5%-მა განაცხადა, რომ რუსულად ძირითადად მამას ელაპარაკება, 24%-მა - დედას. დანარჩენები მშობლებთან რუსულად არ ელაპარაკობენ. მათთვის რუსული თანაკლასელებთან, მასწავლებლებთან და ზოგჯერ სხვა ნათესავებთან სასაუბრო ენაა.

კითხვაზე რა ენაზე (ენებზე) საუბრობთ ოჯახს გარეთ, გაცემული

პასუხებიდან აშკარა ხდება, რომ სომეხი ბილინგვი ბავშვებიდან სომხურს, იყენებს რესპოდენტთა 97%, რუსულს - 7%, ქართულს - 3%.

ქართველებიდან ურთიერთობებში ქართულს -18%; რუსულს - 3%, ხოლო სომხურს - 48%. ჩვენ იქვე დავსვით კითხვა: რა ენაზე გასურთ, რომ ისაუბროთ სხვა ეთნიკური ჯგუფის წარმომადგენლებთან? საკმაოდ საინტერესო იყო შედეგი - გამოკითხულ ქართველთა 41-42% ფიქრობს, რომ პირველ რიგში, ეს ქართული ენა უნდა იყოს და შემდეგ სხვა ენები. სომეხებიდან სასურველ პირველ ენად გამოკითხულების 33%-მა - სომხური, 19%-მა - რუსული, 34 %-მა ქართული დაასახელა. პასუხებში შეთავაზებული ვარიანტი - მათთვის მისაღებ ნებისმიერ ენაზე - რესპოდენტების მხოლოდ 14%-მა პროცენტმა მიუთითა.

გამოკითხვამ აჩვენა, რომ ქალაქ ახალქალაქისა და ნინოწმინდის სომხური და რუსული სკოლის მოსწავლეების უმრავლესობა არაქართულენოვან სკოლაში სწავლას და ენის არცოდნას საზოგადოებრივ ცხოვრებაში დაბრკოლებად არ მიიჩნევს. 50 რესპოდენტიდან 28-ს ქართულის არცოდნა არანაირ პრობლემას არ უქმნის. ქართულის არცოდნა შედარებით პრობლემატურია მაშინ, როდესაც ისინი საკუთარი დასახლების, რაიონის გარეთ გადიან. როგორც აღმოჩნდა, 28 მიიჩნევს, რომ პრობლემას არ უქმნის, 12-ის აზრით, რეგიონის გარეთ ექმნება პრობლემა, ხოლო 10 ფიქრობს, რომ ქართულის არცოდნა პრობლემების შემქმნელია.

რეგიონში გამოკითხული არაქართველი მოსწავლეები აქტიურად ფიქრობენ სწავლის გაგრძელების პერსპექტივებზე როგორც საქართველოში, ასევე მის ფარგლებს გარეთ. ის მოსწავლეები, რომლებიც სწავლის გაგრძელებას ქვეყნის ფარგლებს გარეთ გეგმავენ (ძირითადად, სომხეთსა და რუსეთში), ყველაზე ხშირად ორ მიზეზზე მიუთითებენ: ქართული ენის არცოდნის გამო ეროვნულ გამოცდებს ვერ ჩააბარებენ და იქ, სადაც სწავლას გააგრძელებენ, ახლობლები ჰყავთ და მათი დახმარების იმედი აქვთ.

ცხრილში წარმოვადგენთ დაკვირვების შედეგებს, რომლის მიზანი იყო ახლობელთა წრეში მეორე ენის გამოყენების გარკვევა. პირველ ცხრილში

სომეხი ეროვნების ბილინგვი ბავშვების მონაცემებია, მეორეში ქართველი.

ეს მონაცემები თვალნათლივ აჩვენებენ, რომ რუსულ ენას მეოცე საუკუნის ბოლოსათვის ისევ ძლიერი პოზიციები ჰქონდა საქართველოს არაქართველ მოსახლეობაში. მიუხედავად იმისა, რომ რუსული კოლონიური რეჟიმი წარსულს ჩაბარდა, ქართულ-რუსული და სომხურ-რუსული ენობრივი კონტაქტების პრობლემა მაინც ძალიან აქტუალური დარჩა.

ვლაპარაკობ	ქართულად	რუსულად
დედასთან	+	+
მამასთან	-	+
პაპა-ბებიათთან	-	+
თანატოლებთან სკოლაში	-	+
ქართველ თანატოლებთან	+ (-)	-
სხვა ნათესავებთან	+ (-)	+ (-)

ვლაპარაკობ	სომხურად	რუსულად
დედასთან	+	-
მამასთან	-	-
პაპა-ბებიათთან	+	-
თანატოლებთან სკოლაში	+	-
ქართველ თანატოლებთან	+ (-)	-
სხვა ნათესავებთან	+ (-)	-

განსაკუთრებით საინტერესოა, რომ მომავალი განვითარების თვალსაზრისით,

ქართულს და ინგლისურს აშკარად ეძლევა უპირატესობა რუსულთან და სხვა

ენებთან შედარებით. რუსულ და სომხურ სკოლებში გამოკითხულთაგან შეკითხვაზე - რომელი ენის ცოდნის გაუმჯობესებას ისურვებდა, პასუხები ასე განაწილდა: ქართული (48), ინგლისური (46), სომხური (18), რუსული (18), გერმანული (9), ფრანგული (3), ბერძნული (5). ეს ციფრები, ერთი მხრივ, გამოხატავენ ქართულისა და ინგლისურის მიმართ მზარდ ინტერესს და, მეორე მხრივ, იმაზეც მეტყველებენ, რომ სწორედ ეს ენები იციან ბავშვებმა ყველაზე ცუდად და აქვთ მათი ცოდნის გაუმჯობესების სურვილი. თვით ეს სურვილი ინტეგრაციის მიმართულებით გადამდებულ ნაბიჯად უნდა ჩაითვალოს და შეიძლება საიმედო მომავლის საფუძვლადაც კი გადაიქცეს, თუკი ამ სურვილს მოსახლეობის რეალური დასაქმებისა და ეკონომიკური ცხოვრების მოწესრიგებაც გაამყარებს.

დღევანდელ რეალობაში მხოლოდ ეკონომიკურად და პოლიტიკურად წარმატებული საზოგადოების ენას აქვს განსხვავებული დედა ენის და ეროვნული ვინაობის მქონე მოსახლეობისათვის მეორე ენად ფუნქციონირების რეალური პოტენცია. თვითონ მოსწავლეებისათვის ინგლისური ენის კარგად ცოდნის სურვილი რამდენიმე მიზეზით იხსნება: ძირითადია ის, რომ ამ ენის დაუფლებასთან ერთად დასაქმების ბაზარზე კონკურენტუნარიანობის მაჩვენებელი იზრდება, ამავე დროს, უჩნდებათ ინგლისურენოვან ქვეყნებში სამუშაოდ წასვლის შანსიც; ქართული ენის ცოდნის გაუმჯობესების სურვილი კი, მათი

თქმით, საქართველოში სიტუაციის შეცვლის გამო უჩნდებათ. რაც შეეხება სომხურს, ბერძნულსა და სხვა ენებს - გაუმჯობესების სურვილი ახსნილია იმით, რომ ეს ენები მშობლიურ ენებს წარმოადგენენ.

ჩვენ შეგვიძლია ჯგუფების გამოკითხვის საფუძველზე ჩამოვაცალიოთ ძირითადი ტენდენციები, რომლებიც შეინიშნება ჯავახეთში მცხოვრებ არაქართველთა ენობრივ კილექტივებში. გამოკითხულების უმრავლესობა მიიჩნევს, რომ სახელმწიფო დაწესებულებებში საქმის წარმოება ქართულ ენაზე უნდა მიმდინარეობდეს, თუმცა გარკვეულ რაოდენობას (20%-დან 30%-მდე) სასურველად მიაჩნია, რომ საქმის წარმოება ქართულთან ერთად სომხურად ან/და რუსულადაც ხდებოდეს; იმის მიზეზად, რომ არაქართველი რესპონდენტების მნიშვნელოვანი რაოდენობა - 40% ქართულ ენას არ ფლობს, ის სახელდება, რომ მათ არ ჰქონდათ საშუალება ესწავლათ ქართული, თუმცა მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ის გარემოებაც, რომ მათ ყოველდღიურ ცხოვრებაში ქართული ენა ნაკლებად სჭირდებათ; არაქართველები ქართული ენის არცოდნის გამო მომავალში პრობლემებს მოელიან. ძირითადად, ფიქრობენ, რომ პრობლემური იქნება დასაქმება ქართულ ორგანიზაციებში და მიუთითებენ სირთულეებზე უმაღლეს სასწავლებელში ჩაბარებისას (დიდია სკოლის დამთავრების შემდეგ სწავლის გაგრძელების მსურველთა რაოდენობა);

ფიქრობენ, რომ ქართულის სწავლისთვის საუკეთესო გზაა მეტი ყურადღება ქართულის გაკვეთილებზე სკოლაში; ჯავახეთში ყოველ მეოთხე გამოკითხულს სამშობლოდ სომხეთი მიაჩნია, საქართველოს კი მეორე სამშობლოდ მიიჩნევს. ამის მიუხედავად, ორივე დასახელებულ რეგიონში საკუთარ და ოჯახის მომავალს საქართველოს მკაფიოდ უკავშირებს გამოკითხულთა დაახლოებით, თანაბარი რაოდენობა - ნახევარზე ოდნავ მეტი;

ინფორმაციის მიღების თვალსაზრისით - ჯავახეთში დაახლოებით თანაბრად იღებენ ინფორმაციას სომხურ და რუსულ ენებზე. რაც შეეხება საზოგადოებრივი მაუწყებლის მიერ მომზადებულ გადაცემებს სომხურ ენებზე, მათ გამოკითხულების 68% მათ სისტემატურად ან პერიოდულად უყურებს. ადგილობრივი ტელევიზია პროექტის ფარგლებში მოსახლეობას სთავაზობს საინფორმაციო გადაცემა „კურიერის“ სინქრონულ სომხურ თარგმანს. გადაცემისადმი ინტერესი გამოკითხილთა 82 %-მა გამოთქვა, თუმცა არასათანადო დონეზე შესრულებული თარგმანის გამო მხოლოდ ძალიან მცირე ნაწილი განაგრძობს მის ყურებას. კვლევის შედეგების თანახმად, ჯავახეთში მოსწავლეები ეცნობიან პრესას – ძირითადად კითხულობენ გაზეთ „ვრასტანს“. მიუხედავად იმისა, რომ ხელი მიუწვდებათ რეგიონულ გამოცემა „სამხრეთის კარიბჭეზე“, რომელიც ორივე ენაზე გამოდის, მას ნაკლებად ირჩევენ.

ბილინგვური სწავლება და ადგილობრივი არაქართულენოვანი სკოლების რეფორმირება მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტია ინტეგრაციის მისაღწევად. ამიტომ მნიშვნელოვანია საინფორმაციო და პროპაგანდისტული პოლიტიკის წარმოება, რათა მოსახლეობა თვითონ მიხვდეს ბილინგვური სწავლების აუცილებლობას და მოთხოვნა ბილინგვური სწავლების შესახებ მათგან მოდიოდეს. ამ გარდამავალ პერიოდში სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს ყველა პირობა, რათა სკოლას შეეძლოს, მოსწავლეს არჩევანის საშუალება მისცეს.

გასათვალისწინებელია თვალსაზრისი, რომ ბილინგვურ განათლებასთან არის დაკავშირებული, უპირველეს ყოვლისა, მნიშვნელოვანი საკანონმდებლო პაკეტის შექმნა, რომელიც ბილინგვური საგანმანათლებლო პოლიტიკის ძირითად მიმართულებებს განსაზღვრავს. ამ პოლიტიკის განხორციელებისთვის კი აუცილებელი წინაპირობაა, ზუსტად იყოს განსაზღვრული მისი მიზნები და მიმართულებები. როგორც ჰორბერგერი აღნიშნავდა, ბილინგვური განათლება არის „რესურსი და არა პრობლემა, რომელიც უნდა გადაიჭრას“ (ჰორბერგერი 2000: 173). ხოლო ვარგესი კი ხაზს უსვამს ბილინგვური განათლების აღქმისას ორ განსხვავებულ მიდგომას: პირველი მიდგომა გულისხმობს, რომ ბილინგვური განათლების მთავარი მიზანი მშობლიური ენიდან მეორე ენაზე გადასვლაა. მეორე მიდგომა რადიკალურად განსხვავდება პირველისაგან და გულისხმობს, რომ ბილინგვური განათ-

ლების მთავარი მიზანი ორი ენის ერთდროული სრულყოფაა (ვერგესი 2004: 14).

ჩვენთვის მისაღება ის ხუთი მიზანი, რომელსაც ბილინგვური განათლების პოლიტიკა უნდა უსვამდეს ხაზს და რომელზეც ყურადღებას ამახვილებს ტრილოსი (ტრილოსი 1998: 6) 1. ბიკულტურიზმი, ანუ უნარი თავი იგრძნოს საზოგადოების სრულფასოვან წევრად, როგორც საკუთარ ეთნიკურ ჯგუფში, აგრეთვე დომინანტი ეთნიკური ჯგუფის გარემოცვაში; 2) ბილინგვიზმი, ანუ მაღალპროფესიული უნარი, ფლობდეს ორ ენას; 3) ორი კულტურის ფუნდამენტური ღირებულებებისადმი ზიარება; 4) კეთილგანწყობილი დამოკიდებულება განსხვავებული ლინგვისტური და კულტურული ჯგუფების მიმართ; 5) ეთნიკური უმცირესობებისთვის თანასწორი განათლების მიღების საშუალება.

საქართველოს შეუძლია სხვა ქვეყნების (ბალტიისპირეთის, ამერიკის)

გამოცდილება გაიზიაროს და პირველ ეტაპზე ნებაყოფლობითი ბილინგვური პროგრამები დაგეგმოს, ამავედროულად მოემზადოს მეორე, სავალდებულო ეტაპისათვის „უფრო მიზანშეწონილია, რომ მულტილინგვური განათლება სკოლის ნებაყოფლობით არჩევანს ეყრდნობოდეს და მისი წარმატებით განხორციელების შემთხვევაში, სკოლები თანდათან გადავიდნენ მულტილინგვური განათლების სხვადასხვა მოდელზე, რაც თავიდან აგვაცილებს იმ შესაძლო პოლიტიკურ გართულებებს, რაც შეიძლება მოიტანოს მულტილინგვურ განათლებაზე გადასვლის სავალდებულო მოდელმა“, - აღნიშნავს შ. ტაბატაძე (ტაბატაძე 2008: 22). ასევე, ყურადსაღებად მიგვაჩნია მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ბილინგვურ სწავლებაზე გადასვლა უნდა მოხდეს არა ერთბაშად და ძალადობრივად, არამედ ეტაპობრივად.

გამოყენებული ლიტერატურა

- ბარნეტი, 1988: Барнет В. Дифференциация национального языка и социальная коммуникация. Новое в зарубежной лингвистике, XX. М., 1988.
- გამყრელიძე და სხვ., 2003: გამყრელიძე თ., კიკნაძე ზ., შადური ი., შენგელაია ნ. თეორიული ენათმეცნიერების კურსი. თბილისი: 2003.
- იანდექსი, 2001: დირექტი იანდექსი. სოციოლინგვისტიკის პრობლემები. [ონ-ლაინ წიგნი] (განთავსებულია 2001 წლიდან); მის.:
- ნიკოლსკი, 1976: Никольский Л. Б. Синхронная социолингвистика (Теория и проблемы). Москва: 1976.
- სიხარულიძე, 2008: სიხარულიძე ტ. ენობრივი სიტუაცია საქართველოში. გულანი. 1. ახალციხე: 2008.
- სტეპანოვი, 1976: Степанов Г.В. Типология языковых ситуации в странах романской речи. Москва: 1976.
- ტაბატაძე, 2008: ტაბატაძე შ. ენობრივი პოლიტიკა და საქართველოს განათლების სისტემა. სახელმწიფო ენის სწავლების საკითხები საქართველოს საგანმანათლებლო სივრცეში. I სამეცნიერო კონფერენციის მასალები. თბილისი: გამომცემლობა `საიმედო`, 2008. ფერგიუსონი. 1959:
- შვეიცერი, 1977: Швейцер А. Д., Современная Социолингвистика. Теория, проблемы и методы. М.: 1977
- ჰორნბერგერი, 2000: Hornberger H. Sociolinguistics and teaching/adited by Sandra Iee McKay. Cambridge [england] New York. Cambridge University Press.[book on-line] Accesed 2000. available from [http://www. Bibliotecas.unc.edu.ar/cgi-bin/libreo Esiaccion](http://www.Bibliotecas.unc.edu.ar/cgi-bin/libreoEsiaccion).